

De universiteit van morgen

door Bas van der Klaauw en Udo Kock

In een artikel in de *Idee* van maart dit jaar opent de Tilburgse econoom Nagelkerke naar eigen zeggen 'de zwarte doos van de universiteit'. Volgens hem is de wetenschappelijke oase van weleer geworden tot een kennisfabriek waar kwaliteit het aflegt tegen efficiëntie, waar noble wetenschappers moeten opboksen tegen het kwaad van de bestuurderselite en waar het geven van onderwijs genadebrood is voor degenen die niet mee willen doen aan de *rat race* van het publiceren van eenheidsworst.

In zijn artikel hekelt Nagelkerke de veranderingen die het laatste decennium aan de universiteit plaats hebben gevonden. Elke vernieuwing beschouwt hij als een inbreuk op de wetenschappelijke sfeer. Maar volgens ons hebben de nadruk op onderzoek, de wetenschappelijke hitlijsten en de opkomst van contractonderzoek juist bijgedragen aan een kwaliteitsverbetering op de Nederlandse universiteiten.¹ De ingeslagen weg is goed, maar de veranderingen gaan niet ver genoeg.

Het laatste decennium is de financiering van de universiteit veranderd. Vroeger werd een faculteit alleen afgerekend op het aantal studenten dat zich inschreef. Tegenwoordig wordt een deel van het overheidsgeld voor universiteiten beheerd door instellingen als de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Onderzoekers kunnen bij deze instellingen subsidie aanvragen op basis van onderzoeksvoorstellen. Dit heeft ervoor gezorgd dat faculteiten op basis van onderzoek moeten concurreren voor inkomsten. Ondanks deze veranderingen zijn studenten-aantallen nog steeds de belangrijkste bron van inkomsten.

In de strijd om grote studentenaantallen imiteert het academisch onderwijs het hoger onderwijs om zo ook uit de pool met potentiële HBO-studenten te vissen. Een treffende illustratie is een recente advertentie van de Hogeschool van Amsterdam. Puntsgewijs worden de voordelen van een 'gloednieuwe voltijd HEAO' opgesomd. Niet 'buffelen voor allerlei aparte vakken' maar kennis en vaardigheden verwerven voor bijvoorbeeld een carrière als bedrijfsanalist. De nadruk ligt op het uitwerken van praktijkvoorbeelden en het oefenen van de toekomstige beroepspraktijk in een

De twee VU-economen Bas van der Klaauw en Udo Kock reageren op het artikel van de Tilburgse econoom Ad Nagelkerke in Idee no 1 /99, waarin Nagelkerke de schrijvende situatie aan de Nederlandse universiteiten analyseerde. Van der Klaauw en Kock delen tot op zekere hoogte de analyse van Nagelkerke, maar waar Nagelkerke de vigerende tendensen betreurt, gaat het de jonge economen allemaal nog niet snel genoeg. Nagelkerke reageert op zijn beurt in een naschrift.

'virtuele adviesorganisatie'. De advertentie wordt geïllustreerd met een foto van het leven als afgestudeerde: gezeten op de motorkap van een (lease) sportwagen, met mobiele telefoon in de hand, succes agenda op schoot en naast je een laptop. Niets mis mee. Maar wel met het slot van de advertentie waar met trots wordt gemeld dat na deze HBO opleiding *pur sang* in nog geen jaar tijd een doctorandus titel kan worden behaald. Natuurlijk zijn vaardigheden ook voor academici van belang. Maar een academische titel als toetje na vier jaar oefenen voor bedrijfsanalist gaat te ver.

De grotere instroom van studenten met HBO-interesse en -niveau heeft een vervlaking van het universitaire onderwijs tot gevolg. Omdat deze studenten meer interesse hebben in de praktijk dan in de wetenschap is de kruisbestuiving tussen onderwijs en onderzoek verdwenen. Veel goede onderzoekers hebben daarom weinig behoefte aan het geven van onderwijs. Het resultaat van dit alles is een natuurlijk selectieproces waarin de minder goede wetenschappers worden opgescheept met veel onderwijsverplichtingen. Studenten

die wel academische interesses hebben zijn de dupe. Het onderwijs is van slechte kwaliteit en zij krijgen niet de kans te leren van goede onderzoekers. Door de financiering van de faculteiten minder afhankelijk te maken van studentenaantallen en meer van onderzoek, hoeven faculteiten niet koste wat het kost studenten aan zich te binden. De kwaliteit van het onderwijs kan hierdoor omhoog en het doen van goed onderzoek wordt gestimuleerd.

Hitlijsten

In tegenstelling tot het onderwijs is de kwaliteit van het onderzoek aan de Nederlandse economische faculteiten de afgelopen tien jaar gestegen. Dit is mede te danken aan de ranglijsten van wetenschappers op basis van gepubliceerd onderzoek. Deze 'hitlijsten' fungeren min of meer als een toets voor academische kwaliteit, iets wat de universiteit lange tijd ontbeerde. Volgens Nagelkerke is dit systeem desastreuus voor de kwaliteit omdat vijf marginale artikelen meer opleveren dan een groot meesterwerk. Dit is onjuist, in ieder geval voor de economische wetenschap. Bij

Bas van der Klaauw en Udo Kock zijn econoom. Zij zijn als promovendi verbonden aan de economische faculteit van de Vrije Universiteit in Amsterdam en het Tinbergen Instituut. Beiden schrijven een proefschrift op het gebied van de arbeidsmarkt-economie. Udo Kock is daarnaast voor D66 woordvoerder in de commissies Economische Zaken/Werk en Sociale Zaken van de Amsterdamse gemeenteraad.

1) Ons betoog is gebaseerd op de situatie aan de economische faculteiten. Hoewel het ons zou verbazen als de situatie aan andere (gamma) faculteiten erg afwijkt, vinden we dat we alleen recht van spreken hebben over ons eigen vakgebied.

het opstellen van de hitlijsten wordt gekeken naar de lengte van artikelen, het aantal co-auteurs, het niveau van het tijdschrift waarin is gepubliceerd en in sommige gevallen zelfs de omvang van de bladspiegel. Natuurlijk is elke hitlijst enigszins arbitrair, maar goede wetenschappers scoren op elke lijst hoog.

Jonge onderzoekers richten zich op het schrijven van artikelen omdat ze daar op worden afgerekend. Ook is het goed voor de ontwikkeling van de wetenschap dat nieuwe resultaten snel gepubliceerd worden. Natuurlijk komt het voor dat van een artikel meerdere versies gemaakt worden die afzonderlijk worden gepubliceerd. Maar is het zo slecht dat een internationaal gepubliceerd artikel op de Nederlandse situatie wordt toegesneden voor een Nederlands (beleids-)tijdschrift? Met dergelijke relatief eenvoudige Nederlandstalige artikelen kon je in de jaren zestig en zeventig hoogleraar worden, tegenwoordig kun je er nauwelijks op promoveren. Ook dit is een teken van kwaliteitswinst.

Het valt te betwijfelen of de tendens naar artikelen ervoor gezorgd heeft dat minder wetenschappelijke boeken geschreven worden. Wel zijn er minder docenten die hun eigen 'Inleiding in de economie' hebben geschreven. Veelal niets meer dan het samenvatten van bestaande literatuur. Vervolgens wordt dit boek als verplichte literatuur voorgeschreven aan studenten om zo de portemonnee van de docent te spekken. Het gebruik van dit Nederlandstalig lesmateriaal is de kwaliteit van het onderwijs niet ten goede gekomen. Wereldwijd worden steeds vaker maar drie of vier algemeen erkende basisboeken in een bepaald vakgebied gebruikt, geschreven door veelal Amerikaanse topwetenschappers. Opnieuw een beetje kwaliteitswinst.

Falend personeelsbeleid

Nagelkerke schetst een ontluisterend beeld van het personeelsbeleid en het arbeidsethos aan de universiteit. We delen zijn oordeel, maar onze analyse staat loodrecht op die van hem.

De arbeidsinzet aan de universiteit zoals wij die kennen is sterk verdeeld. Voor een mager salaris wordt door veel jonge onderzoekers met een tijdelijk contract 50 uur per week hard gewerkt. Met twee andere collega's gezeten in een hok van vier bij vijf meter schrijft hij of zij artikelen op een deels met eigen onderzoeksinkomsten gefinancierde computer. Deze artikelen moeten een plek op de hitlijst verzekeren. Beloning: contractverlenging, als het mee zit. Een kamer verder zetelt een collega. Nog twee jaar en hij mag met de VUT zonder ook maar één aansprekende publicatie. Met moeite schraapt hij een 36-urige werkweek bij elkaar, verdeeld over twee dagen op de faculteit en de rest van de week 'thuis werken'. Colleaguevrije periode is een synoniem voor extra vakantie. Wie denkt dat dit een karikatuur is heeft een onvolledig beeld van de situatie op de Nederlandse universiteiten.

Geen wonder dat de universiteiten op dit moment grote moeite hebben potentiële topacademici aan zich te binden. Door de geringe doorstroming zijn er nauwelijks carrièremogelijkheden. Veel topstudenten zien af van zo'n hachelijk avontuur en kiezen voor een baan in het bedrijfsleven.

Idealiter wordt het wetenschappelijk personeel beloond op basis van prestatieloon. Hieraan kleven echter praktische bezwaren omdat publiceren van een artikel vaak enkele jaren duurt en kwaliteit van onderwijs moeilijk te meten is. Een systeem met tijdelijke contracten ondervangt deze bezwaren. Voor jonge gepromoveerde onderzoekers, postdoc's, is dit nu al de meest voorkomende mogelijkheid het verblijf aan de universiteit met twee tot vier

jaar te verlengen. Nog beter is het Amerikaanse 'job market systeem', dat ook op sommige Nederlandse faculteiten wordt toegepast. Op de job market bieden universiteiten vaste aanstellingen aan voor de duur van ongeveer vijf jaar (*tenure track*). Tijdens de job market concurreren recent gepromoveerden met een aflopend contract om de beschikbare plekken. Job markets stimuleren de mobiliteit en daardoor is er meer directe concurrentie wat de kwaliteit van het onderzoek ten goede komt. De kritiek van Nagelkerke dat dit ten koste gaat van het onderwijs snijdt geen hout. Dit soort posities worden vaak extern gefinancierd door instellingen als NWO en KNAW en gaan daarom niet ten koste van de onderwijsformatie.

Een soortgelijk systeem is ook voor senior wetenschappelijk personeel aan te bevelen en dan met name voor hoogleraren. Momenteel zijn hoogleraren min of meer onaantastbaar. Tijdelijke contracten kunnen dit doorbreken. Aan het begin van zo'n tijdelijk contract moet de inhoud en omvang van onderwijs- en bestuurstaken worden omschreven. De resterende tijd kan dan worden besteed aan onderzoek. Contractverlenging zou alleen aan de orde moeten zijn als de prestaties voldoende zijn. Voor sommige zou dit betekenen dat zij hun leerstoel verliezen.

Conclusies

Het beeld van het Nederlandse universitaire landschap is gemengd. Op sommige punten is de kwaliteit het afgelopen decennium verbeterd, maar het totaalbeeld stemt nog niet vrolijk. Wat moet er veranderen?

Het onderscheid tussen HBO en WO moet worden verduidelijkt. Universiteiten moeten minder de nadruk leggen op praktijk en vaardigheden dan het HBO, zonder deze aspecten overigens te verwaarlozen. Het geven van hoogwaardig academisch onderwijs en het doen van onderzoek wordt dan weer de kernactiviteit van de universiteit. Bedrijfsgericht onderwijs gaat weer terug naar het HBO. Daar hoort het thuis en is de kwaliteit waarschijnlijk hoger. Het onderscheid tussen HBO en WO kan worden vergroot als de financiering van universiteiten minder gebaseerd wordt op studentenaantallen en meer op onderzoek. Door het huidige financieringssysteem hebben faculteitsbestuurders meer belang bij het aannemen van een pr-functionaris dan bij het aannemen van een goede onderzoeker. Dit systeem heeft geleid tot kwalitatief slechter onderwijs en is nooit een prikkel geweest voor goed onderzoek. Het resultaat is dat het gros van de Nederlandse economische faculteiten, ondanks de verbeteringen in de afgelopen jaren, internationaal weinig aanzien geniet.

Hoogleraren en andere vaste stafleden worden te weinig afgerekend op hun prestaties. Er zijn te veel slechte senior medewerkers die worden gehandhaafd omdat er geen mogelijkheid is ze terug te zetten in de hiërarchie. Ze worden beziggehouden met al dan niet voor hen gecreëerde of opgewaardeerde bestuurstaken. Taken waar ze niet voor zijn opgeleid en ook nooit bewust voor hebben gekozen. De soms verstikkende bureaucratie op de universiteiten wordt mede hierdoor veroorzaakt. Tijdelijke contracten zijn het begin van een oplossing.

Op het moment is werken aan de universiteit voor jonge onderzoekers een frustrerende bezigheid. Geen enkele bedrijfstak kan zich de combinatie van vergrijzing, lage productiviteit en beperkte kwaliteitscontrole veroorloven. Het is jammer dat sommige academici de huidige situatie rechtvaardigen met een beroep op wetenschappelijke onafhankelijkheid. ♦